

Praznovszky Mihály

Sonate Theresia

*Szonáta három tételben régi költők és költők emlékeire
és gy új kötet tiszteletére (Op.320)*

Adagio molto

· "Sötét, de örökké nagy a *költészet a halálban* ... ha az elfeledett költő sírján összenő a vadfű s a virágos hangabokorban, mely fejfája helyén nőtt, esténként oly csodálatos dalt zeng az erdei madár: – *ez a költészet a halálban...* csoda-e hát, ha a *költő a halált megszereti?! ...szerelmi vágyódás* ideál képek után, ábrándos rajongás szebb-boldogabb világról, gyönyörködés a halál eszméiben, találkozás a földön-fölöttiekkel s csalódások a földön levőkben: ezek a költő átkai. Ki a szellemek beszédét meg tudja érteni, ki lelke röptében az égből lehozza a csillagsugárt: oly ritkán talál szívet, mely őt megértene s a föld járt utain eltévede. S ekkor – a csillag lehull. *És ez a halál a költészetben...*"

Jókai Mór írta ezeket a sorokat 1847-ben *Czakó Zsigmond* halálára. Olvasta-e vajon Ferenczy Teréz? Minden bizonnyal, hiszen ha részletesen nem is ismerjük ekkori életét, tudjuk, gyakorta megfordult Pesten és a kor lapjait ismerte, olvasta. Ugyanis a

kérdés mindmáig megválaszolatlan: miért éppen Czakó Zsigmond litografált arcmása volt szobájában azon az asztalon, amely előtt szívének irányította apja pisztolyát? Talán éppen, mert ismerte Jókai ezen sorait: költészet a halálban, halál a költészetben...

Czakó Zsigmond – akit egyébként Petőfi is versben búcsúztatott el –, valóban tépett lélek volt. Milyen szép kifejezés a lelki bomlottságra, amely kezdetben csak magányérzettel, megnemértettséggel, világfájdalommal jár, hogy majd aztán egyre inkább eltorzul a lélek s olyan mélységbe hull, ahonnan felfelé már soha nem vezet út.

Egyesek szerint Czakó valóban terhelt volt. *Solt Andor* fél évszázaddal ezelőtt ennek összetevőit az erdélyi lélek kifinomult érzékenységében és komor nehézkességében látta, valamint utalt arra a nem csekély méretű különcködési hajlamra is, amely jellemezte Czakót. S amelyet egy különleges családi ház örökített rá.

Magunk elé tudjuk képzelni a túlvilági látomásképet: az apa, jómódú erdélyi birto-

kos, alkimista lett. Ki tudja mi vezette el e középkori misztérium újjáélesztéséhez? Tény, hogy minden vagyonát, családjának jóhírét, fiának jövőjét feláldozta fortyogó lombikok és füstölő kémcsövek között. S ott topog eme eszehagyott laboratóriumban az anya is, aki beállt férje mellé famulusnak, hogy legalább így próbálja kézben tartani az örületté váló rögeszmét.

Csodálkozunk hát azon a végzetes pisztolylövésen? Czakó Zsigmond érezte tehetségének korlátait, hiúsága sokkal erősebb volt, mint amennyi tér megadatott érvényesülésére. Magányos alak; akit nem fogad be; vagy nem csatlakozik egyetlen társaság-, írói-, politikai csoportosuláshoz. Valóban "kozmosz" magányban érezte magát, sehol egy baráti szó, segítő kéz, rokonérzésű szív. (Kiről szól ez a tétel, róla vagy Terézről...?)

Ezért nevezik őt tépettnak, amely "tépettség utolsó erőfeszítés, kétségbeesett lázadás a XIX. század új társadalmi berendezkedésének előestéjén, ...hogy készül valami, amelyben elnyomják, lefokozzák, kismémmizik a jobbik részt."

Czakó a pisztolyával védekezett ellene. Jókai fél évszázad múltán megidézve kortársait, a döbbenettől meg-megtorpanó tollal írja le a végzetes estét, amikor szokásos összejövételükön, Csengery Antal lakásán Czakó, a szoba sarkában, élénk politikai szócsaták zajában, magába visszavonultan elhúzta a ravaszt: "...a szájába vett fegyverrel agyán keresztül röpitte a golyót. Soha sem tudta meg senki e borzasztó tettének indokát. Vele egy nagy jellem s egy kitűnő lángelméjű drámaíró veszett el."

S vele együtt elveszett Ferenczy Teréz is,

hiszen a két pisztolylövés közötti hat esztendő csak egy ravasz-csattanásnyi időt jelent az örökkévalóságban.

Allegretto moderato

"És akkor – a csillag lehull". Jókai szavai térnek vissza. *Bulcsu Károly* Téli csillagok címmel rendezte sajtó alá Ferenczy Teréz költeményeit 1854-ben. Ő maga is emlékverset szánt neki, ebben nem is egy alkalommal folyamodik a csillag metaforához.

Miért csillag és miért téli csillag? Ilyen című verse nincs a költőnek. Milyen a téli csillag? Sápadt fényű, erőtlen, bágyadt tűzű? Vagy tiszta éjszakán a fehér hó borította föld felett vadul és bátorítóan szikrázó, fényét a havon megsokszorozó? Vajon milyen volt a téli csillagos ég akkor, a szécsényi kertben az ötvenes évek téli éjszakáin, abban a fantasztikus csendű világban, ahol az éj valóban néma és holt lehetett?

És miért éppen Bulcsu Károly vállalkozik Ferenczy Teréz verseinek összeszedés/gyűjtésére és kiadására? Ráadásul – mert az ekkor csak így mehetett – a saját költségén.

Ismerték egymást? Mintha egy halvány utalás lenne Bulcsu versében erre. Személyesen találkoztak, vagy csak leveleztek a kor és tehetségük elhivatottságérzetük stílus szerint? Figyeljük csak, jól látom én ezt a levélbeni-lelki kapcsolatot?

*Ihlet-e még – mint írád egykoron –
Lelkemnek csókja szellem-ajkadon,
Midőn andalogva együtt érezéd
Ábrándjaink Byron-költészetét? –*

Lehet. Lehet, kules-sorokat találtunk

Ferenczy Teréz költészetéhez? Fejtse ki valaki a titkot sötét burkából. Valóban együtt andalogtak, vagy csak lelkeik egyesültek Byron-álmaikban? Bulcsu Károly 1852-től éppen Losoncon tanított a liceumban, ahonnan majd 1854-ben került el. Papnak készült, de ifjúkori botlása miatt – egy pajzán dráma megírásával tört elő forró poétai hevülete – "elűtöttén" e pályától, s ettől kezdve szerény kis munkása lett a magyar literatúrának. *Krudy Gyula* szerint hajdanán igen népszerű volt. "...valamikor egy kis budai társaság nevére nevezte önmagát, verseit szavalgatta. Amíg elpusztult a kedv, az ifjúság, a pezsdülés. Amíg ki nem fogytak azok az emberek, akik egy-két vers miatt is felemlgetik a költők nevét". – Ismerhette, halhatta Ferenczy Teréz nevét, hiszen vidéken hamar híre támad ha valaki kicsit más mint a többi. Hát még ha tudták is, hogy a szécsényi kisasszonynak a fővárosi lapok is megjelentették verseit, s a postán olykor olyan levél érkezik, amelynek feladóját, tán még ebben a kis mezővárosban is ismerik, legalábbis regényei vagy verseinek címei után.

Bizonyára Bulcsu Károly jelentkezett először Teréznél, hiszen poétaként ő is egyedül érezhette magát Losoncon. Madáchról nemigen hallott, akinek ifjúkori kis kötetén kívül egyelőre több virág nem fakadt lantja nyomán, s éppen ekkor Pozsony, Buda börtöncellájának magányában várta felesége leveleit.

Hát persze hogy kell a társ, a lelki kapocs, amely sokszor fontosabb e szinten, mint minden egyéb. Hát ma nem így keresi kisvárosi poeta mások barátságát, elhivatottságérzetének megerősítőjét, "kozmikus" ma-

gányérzetének feloldóját? Nem lehet mindkinek *Arany János* a barátja, de kell, hogy legyen lelkének arany barátja valaki.

Bulcsu Károlyra ez a szerep várhatott, s ha a gyöngye női kezét megragadni nem is tudta a tragikus pillanatban, legalább ami a lélekből maradt, azt megmentette.

Így jutott neki is egy csekélyke sugár-kéve Ferenczy Teréz halhatatlanságából.

Allegro con brio

S most egy olyan költő következik, aki maga is felidézte Ferenczy Terézt. Napjainkban.

Sajnos, már ő is csillaggá vált, soha el nem halványló fényű csillaggá. *Weöres Sándor* meglepetésekkel teli életművében húsz esztendővel ezelőtt felbukkant egy különleges antológia a *Három veréb hat szemmel*.

Filológus segítőtársként maga mellé választotta *Kovács Sándor Ivánt*, s így kettesben, még megannyi önzetlen baráttal, végigbarangoltak a magyar irodalom évszázadaiban, s felszedték mindazt a tarlóról, ami a nagy termés után ott maradt.

Így került e kötetbe Ferenczy Teréz is, szép sorok és gondolatok magyarázatával. Sajnos néhány olyan meghökkentő megállapítással – Ferenczy Teréz Pesten cselédlánynak állt, majd teherbe esett, stb. –, amelyeket akkori szécsényi mivoltom és önérzetem sehogysem tudott elfogadni. Levelet írtam hát a költőnek, elküldtem azokat az életrajzi adatokat, amelyekben biztos voltam, s kértem a költő rehabilitálását az új kiadásban. Óh, szent ifjúi hevület!

Weöres Sándor – Ő, a költő – válaszolt

erre a pimaszul szemtelen kiigazítási kérelemre is.

1981. november 12-én kelt levele így szólt:

Bpest, 1981. XI. 12.

Kedves Igazgató Úram,

köszönöm Ferenczy Terézre vonatkozó adata és néhány téves adatom igazítását.

A „Három veréb hat szemmel” antológia nemsokára megjelenik új, bővített második kiadásban; innen máris kikértem azt a valótlan állításomat, hogy F. Teréz cseléd volt és tekerbe esett.

Szíves fáradozását köszönni tiszteltem

Weöres Sándor.

Aztán úgy is tett. Az új kiadásban szerepel a *Cassandra* című vers és egy rövid életrajz, amely inkább költői, mintsem irodalomtörténeti értékű. Most már tudom, nem is kell számonkérni ettől a könyvtől az adatok pontosságát vagy legalábbis a teljességét. Ez a könyv költői alkotás; a kerek életmű szerves része, melyben a megfelelő összefüggések között kell rá tekintenünk.

Ferenczy Teréz azonban több lett Weöres Sándor számára mint pusztá lexikon-adat. Két dolog izgatta talán.

Egyrészt a csodagyermek-tény, hiszen ebben a kötetben is többször emel ki fiatalon, már zseni-jegyeket mutató tehetségeket – *Karay Ilona* a legszebb példa – akik aztán idő előtt elmúltak e világból. Tán az ő csodagyermek-mivolta miatt volt e szüntelen bor-

zongás benne sorstársai iránt? (Weöres Sándor ugyanis kimaradt ebből a végzetes sorsból, hiszen az egyetlen csodagyermek-költőjévé lett a magyar irodalomnak, akinek nyolcvan esztendősen sikerült ebben az ősi, természetes és rejtélyes állapotban megmaradnia!)

Másrészt talán életének másik nagy szerepjátszási lehetősége izgatta: a magyar költőnők sorsa és lehetőségei, önmegvalósításuk akadályai és gátjai korokban és eseményekben egyaránt.

E Psyché szintű sors-szerep emeltette ki vele e válogatásban is a magyar költőnőket. De vágyainak e titokzatos tárgya iránti érdeklődés megragadta társát *Károlyi Amyt* is, aki e kötet tanúsága szerint verset is szentelt a költőnőnek – megtalálhatja a figyelmes olvasó a könyv jegyzetei között – *Ferenczy Te*

réz és a többi nő költő a XIX. században a vers címe, s egy kis esszé is kapcsolódik hozzá, amelynek legszebb gondolatai valódián és pontosan illeszkednek a nógrádi költőnő sorsához, illenek egyéniségére: "Ferenczy Teréz megszólalás volt. Kürt-hang a sok hárfapengés közepette. Vörösmartynak kellett volna őt örökbe fogadnia a jövőtlenség, a puszkagolyó elől."

Adósai vagyunk hát köszönő, szép szavakkal a költőnek és költőnőnek, hogy nem felejtették el Ferenczy Terézt. Pedig mi gyakran elfeledjük őt. Néha eszünkbe jut: tíz évvel ezelőtt megjelent egy kis zöldfedelű

(reménység-színű?) kötete minden versével. Ebben az esztendőben pedig hasonló kiadásban kapható a Téli csillagok, a szécsényi múzeumbarátok kiadásában és a fáradhatatlan ifjú kutató *Galcsik Zsolt* szervezésében. De csak 250 példányra futotta! Közben Weöres Sándorék is ébresztgették őt. Legendő ez? Hadd kérdezzem nekikeseredve Károlyi Amy szavaival:

*Minek a vers, minek a szó,
minek a dicsőség, minek?
A sikerük eloldalog,
fülkébe forró hó sziszeg.*

‘ Téli csillagok. Ferenczy Teréz hagyományaiból összeállította Bulcsu Károly. Pest. 1854.
Müller Gyula bizománya.

A költőnő születésének 170. és halálának 140. évfordulójára megjelentette a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Körének Szécsényi Helyi Csoportja, 1993-ban. Szerkesztette: Galcsik Zsolt. /Szécsény Honismereti Kiskönyvtár 4/